

ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИНИ КАМАЙТИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА ФИСКАЛ ОҚИБАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Бекназарова Мадина Қахрамон қизи

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси магистранти

Анотация: Мақолада маҳаллий ва хорижий олимларнинг мавзуга доир тадқиқот ишлари ҳамда “қўшилган қиймат солиғи, унинг республикамиз ва хорижий мамлакатлар солиқ тизимидаги ўрни, солиқ имтиёзларидан фойланиш ҳолати ва зарурияти асосланган. Мамлакатимизда қўшилган қиймат солиғи орқали давлат бюджети даромадларини оширишга доир хулосалар, илмий таклиф ва амалий тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: солиқ, қиймат, билвосита солиқлар, қўшилган қиймат солиғи, солиқ имтиёзи, фойдаланилмаган маблағлар, бюджет, ҳисобот даври.

Ҳозирги кунда иқтисодиёт модернизацияси ва либераллашуви шароитидаги янги солиқ концепцияси сиёсати доирасида мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг истиқболдаги вазифаларини ҳисобга олган ҳолда солиқларнинг корхоналар молиявий-хўжалик фаолиятига таъсирини тизимли тарзда тадқиқ этиш ва унинг диққат марказида, “рақамли иқтисодиётга асосланган электрон ҳисоб-китоб тизимини йўлга қўйиш”, “эркин рақобатга асосланган тадбиркорлик фаолиятига кенг йўл очиш”, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш молиявий таъминотининг муҳим асоси бўлмиш “давлат фискал мақсадлари ва солиқ дастаклари самарали амал қилиш механизми” мутаносиблигини ўзаро мувофиқлаштириш ҳамда уйғунлаштириш орқали унинг такомиллашган механизмини яратиш масаласининг аҳамияти ўсганлиги боис бу соҳадаги тадқиқотларни янада кучайтириш зарурияти юзага келди. Қ.Яҳёев солиқлар ҳақида тўхталиб: «Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар тўғри ва эгри солиқларга

бўлинади. Тўғри солиқларни тўғридан тўғри солиқ тўловчиларнинг ўзи тўлайди, яъни солиқларнинг ҳуқуқий ва ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади. Тўғри солиқ юкини бошқаларга ортиш ҳолати бўлмайди. Бу солиқларга ҳамма даромаддан тўланадиган ва барча мулк солиқлари киради. Эгри солиқларнинг ҳуқуқий тўловчилари маҳсулотни ортувчилар, иш, хизматларни бажарувчилар ҳамда хизмат кўрсатувчилардир. Лекин солиқ юкининг ҳақиқатдан ҳам бюджетга тўловчилари товар (иш, хизмат)ни истеъмол қилувчилар, яъни ҳақиқий солиқ тўловчилар бу ерда яширинган. Бу солиқлар товар (иш, хизмат) қиймати устига устама равишда қўйилади. Эгри солиқлар таркибига ҚҚС, акциз солиғи, божхона божи, ер остидан фойдаланиш солиқлари киради»[1].

Б.Тошмуродова «солиқ юки ва унинг тақсимланишга таъсири жиҳатидан солиқларни тўрт гуруҳга бўлиб ўрганиш мумкин, деб ҳисоблайди ва уларни қуйидагича гуруҳлайди:

- билвосита солиқлар: ҚҚС, акциз ва божхона божлари;
- даромад (фойда) солиғи;
- корхона ихтиёрида қоладиган соф фойдадан тўланадиган солиқлар;
- давр ҳаражатлари таркибига киритиладиган солиқлар ва мажбурий ажратмалар»[2].

Эгри солиғ эволюцияси, келиб чиқиши тарихи ҳам жуда қизиқ. Бир пайтлар темир йўллар ҳозиргидек кенг тарқалмаган пайтларда темир йўл чипталаридан қўшилган қиймат солиғи ундирилар эди, кейинчалик чипталар учун ҳаммада сотиб олиш қобилияти ҳосил бўлгач, у бекор қилинди. Амалдаги бензин ва дизел ёқилғиси учун қўшилган қиймат солиғи солиғи, аксинча, қимматлашмоқда ва бу маҳсулотларга билвосита солиқларнинг пасайиш тенденцияси ҳақида ҳеч қандай ишора ҳам йўқ. Шундай қилиб, «қўшилган қиймат солиғиларни билвосита солиққа тортишнинг энг қадимги шакли деб ҳисоблаш мумкин. Қадим замонларда туз ва бошқа баъзи истеъмол товарларига қўшилган қиймат солиғи мавжуд эди [3].

Мамлакатимизда рақобатбардош ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, тадбиркорликни ва соғлом рақобат муҳитини қўллаб-қувватлаш, мамлакатнинг экспорт салоҳиятини кенгайтириш ва рағбатлантириш ҳамда ички бозорни сифатли истеъмол товарлари билан таъминлашга йўналтирилган солиққа тортиш ва божхона-тариф тизимини тартибга солиш самарали тизимини шакллантириш бўйича кенг қамровли ишлар олиб борилмоқда. Республикаимизда амал қилаётган солиқлар ҳозирги кунда ялпи ички маҳсулотнинг қарийб учдан бир қисмини тақсимлаб, бюджетга жалб этади ва у орқали давлатнинг ижтимоий зарурий харажатларини молиялаштиришга йўналтирилади. Сўнги йилларда тўғри солиқларнинг салмоғи ялпи ички маҳсулотда бироз камайиб, эгри солиқлар салмоғи ошган. Бу ҳолда тўғри тенденция мавжуддир, чунки эгри солиқлар тўғридан-тўғри корхонанинг инвестицион фаолиятини сусайишига олиб келмайди.

Солиқ концепцияси ва унда белгилаб берилган йўналишлар тизимли равишда ўзининг ижобий натижасини бераётганидан далолат беради. Зеро, ҳукуматимиз томонидан амалга оширилаётган солиқ ислохотларини бош мақсади яширин иқтисодиётни йўқотиш орқали ишончга асосланган ўзаро ҳамкорлик механизминини шакллантиришданиборатди. Электрон ҳисобварақ-фактуралардан фойдаланган хўжалик юритувчи субъектлар сони 9,2 минг тани ташкил қилди. Шундан 2,5 мингта хўжалик юритувчи субъектлар қўшилган қиймат солиғидан тўловчилари ҳисобланади. Қўшилган қиймат солиғидан ўтган 35 мингта қўшилган қиймат солиғи тўловчиларнинг ҳар бир операцияларини ҳисоб-фактуралар реестри орқали кўриш имкони яратилди. Нафақат корхоналарнинг реализация ҳажмини балки, уларга товар етказиб берувчиларнинг ҳам ҳақиқий товар айланмасини аниқлаш имконияти яратилди. Ҳозирги кунда мамлакат иқтисодиётинини етакчи соҳа ва тармоқларининг замон билан ҳамнафас фаолият юритишига барча зарур шароит яратиб берилмоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг юл очиб берилаётгани, илғор ахборот-коммуникация технологияларини қўллаган ҳолда солиқ тизимини ҳаётимизга изчиллик билан жорий этилаётгани эришилаётган

самарали ютукларимизнинг мустаҳкам пойдеворини ташкил этмокда. Солиқ соҳасида амалга оширилаётган кенг камровли ислохотлар натижасида мамлакатимиз иқтисодиёти барқарор суъратлар билан ривожланиб ишбилармонлик мухитини янада яхшиланишига замин яратмокда. Давлат бюджета даромадлари таркибига сунгги уч йилдаги солиқ сиёсати чораларининг узгартирилиши, илгари берилган солиқ имтиёзларининг бекор қилиниши, иқтисодиёт секторларида олиб борилаётган ислохотлар ҳисобига солиқ базасининг кенгайтирилиши, шунингдек хом ашё товарлари нархларининг динамикаси таъсир курсатди. Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи бўйича солиқ тўловлари таркибидан кўришимиз мумкинки импорт товарлари учун қўлланиладиган қўшилган қиймат солиғи Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматлар учун қўшилган қиймат солиғига нисбатан кўпроқ улушга эга. Ўзбекистон Республикаси фискал балансига кўра давлат бюджети даромадлари давлат бюджети харажатларига нисбатан юқори, шундай вазиятда импорт товарлари учун қўшилган қиймат солиғи ставкаларини туширилиши фискал балансимиз учун дефицит ҳажмининг ошиб кетишига сабаб бўлиши мумкин. Бошқа томондан олиб қаралганда импорт товарларига ҚҚС ставкаларининг пасайиши мамлакатга кириб келадиган импорт товарлари ҳажмининг ошишига сабаб бўлиши мумкин.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридагилардан хулоса қилиш мумкинки импорт товарлари учун қўлланиладиган қўшилган қиймат солиғи ставкасини пасайтириш фискал нуқтаи назардан давлат бюджети тақчиллиги ортишига иқтисодий нуқтаи назардан валюта курси учун босим ортишига ва маҳаллий ишлаб чиқарувчилар учун рақобат мухити оғирлашишига сабаб бўлиши мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати.

1. Yahyojev Q. Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti. – T.: G’afur G’ulom, 2008. - 32-33 b.
2. Toshmurodova B. Soliqlar vositasida iqtisodiyotni boshqarish mexanizmi. Monografiya – T.: Yangi asr avlodi, - 2009. - 56 b
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг солиқ кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-599-сон Қонуни, 2019 йил 30 декабрь, <https://lex.uz/docs/4674011>